

Parčičev rječnik

Odobašić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:606502>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE J.J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET
DIPLOMSKI STUDIJ HRVATSKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Marija Odobašić

PARČIĆEV RJEČNIK

Diplomski rad

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2012.

SADRŽAJ:

SAŽETAK.....	3
UVOD	4
1. ANTUN DRAGUTIN PARČIĆ.....	5
1.1. ŽIVOT	5
1.2. LEKSIKOGRAFSKI RAD	6
2. HRVATSKO-TALIJANSKI RJEČNICI	9
2. 1. RJEČNIK ILIRSKO-TALIJANSKI – „POLAG NAJNOVIJIH IZVORAH“	10
2. 1. 1. RJEČNIK TALIJANSKO-SLOVINSKI (HRVATSKI).....	12
2. 2. RJEČNIK SLOVINSKO-TALIJANSKI.....	13
2. 3. RJEČNIK HRVATSKO-TALIJANSKI	15
3. OSVRTI I OCJENA PARČIĆEVA RADA.....	18
4. NEPOZNATI PARČIĆ	20
5. ISTRAŽIVAČKI RAD	22
5. 1. ONOMASTIČKI DODATAK RJEČNIKU.....	22
5. 2. ZEMLJOPISNA IMENA	23
5. 2. 1. IMENA GRADOVA.....	23
5. 2. 2. LOKACIJE.....	24
5. 2. 3. CARSTVA, REPUBLIKE, KRALJEVSTVA	25
5. 2. 4. IMENA PROVINCIJA/POKRAJINA	26
5. 2. 5. IMENA ZEMALJA (<i>PEASE</i>)	26
5. 2. 6. HIDRONIMI	27
5. 2. 7. ORONIMI	27
5. 3. ETNONIMI, ETNICI I KTETICI	29
ZAKLJUČAK	30
LITERATURA.....	32

SAŽETAK

Dragutin Antun Parčić, hrvatski franjevac, glagoljaš i leksikograf, bavio se i fotografijom, slikarstvom, a i prikupljanjem bilja. Od svega čime se ovaj svestrani franjevac bavio najznačajniji je njegov leksikografski rad i to na tri izdanja opsežnog Rječnika hrvatsko-talijanskoga. Karakterističan za sva tri izdanja Parčićevih rječnika je onomastikon, koji sukladno leksičkoj građi iz izdanja u izdanje broji sve više antroponima i toponima, koji obogaćuju građu rječnika.

Ključne riječi: Dragutin Antun Parčić, leksikografski rad, rječnik, onomastikon

UVOD

Dragutin Antun Parčić, hrvatski franjevac, glagoljaš i leksikograf čiji rad još uvijek nije dovoljno istražen živio je i stvarao u drugoj polovici 19. stoljeća, a umro je na samom početku 20. stoljeća, ni godinu nakon što je izašao njegov *Rječnik hrvatsko-talijanski*, odnosno njegovo treće i nadopunjeno izdanje, koji predstavlja Parčićevo najpoznatije leksikografsko djelo. Osim leksikografijom Parčić se bavio i glagoljaškim radom, od čega je najveći dio, nažalost, ostao u rukopisima. Manje je poznato da se Parčić bavio i fotografijom, kartografijom, slikarstvom, a prikupio je i jednu od najvećih zbirki bilja i stvorio veliki herbarij koji se smatra jednim od najstarijih u cijelosti sačuvanih herbarija u Hrvatskoj.

U ovom radu najveća je pozornost ipak pridana Parčićevu leksikografskome radu, osobito na njegova tri izdanja hrvatsko-talijanskih rječnika, s naglaskom na treće izdanje. U trećem izdanju Parčićeva *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* leksička građa je „popravljen i pomnožena“ kako to piše i u njegovu podnaslovu. Sukladno povećanju temeljne leksičke građe povećan je i opseg onomastičkoga priloga, karakterističnoga za Parčićeve rječnike još od njegova prvoga izdanja. Opseg onomastikona iz izdanja u izdanje raste pa tako u posljednjem izdanju broji gotovo 3 000 leksema. Svi Parčićevi onomastički dodaci podijeljeni su na dva dijela: *Osobna imena muška i ženska* i *Zemljopisna imena*, a od toga posljednji dio koji broji više od 1 800 toponima bit će dodatno istražen u ovome radu. Proučavat će se toponimi i to prema podjeli koju je Parčić sam postavio, tako će se popisivati i opisivati imena gradova, rijeka, carstava, republika, kraljevstava, pokrajina, zemalja (područja), lokacija, otoka i planina. Uz lekseme iz prethodno navedenih skupina bit će izdvojeni i pobrojani i etnonimi, etnici te ktetici koje Parčić navodi u toponomastikonu, a koji predstavlja pravo blago popisanih toponima koji svjedoče i o povijesnome i geografskome stanju u drugoj polovici 19. stoljeća, a koje se do današnjeg vremena u mnogomu mijenjao.

1. ANTUN DRAGUTIN PARČIĆ

Antun Dragutin Parčić, franjevac trećoredac, istaknuti je hrvatski jezikoslovac iza kojega je ostao bogat i raznovrstan rad, u prvom redu na jezikoslovnom polju, ali i na drugima, npr. u fotografiji. Julije Derossi u svome članku o Parčićevu životu¹ naziva ga svestranim radnikom i svestranim znanstvenikom, a posebno ističe njegov leksikografski rad čiji su plodovi hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski rječnici, vrlo zanimljivi po iznimnoj i osebujnoj zakladi hrvatskoga književnog jezika. Posljednjih se godina dolazi do spoznaje kako su baš njegovi rječnici zauzeli vrlo visoko mjesto u hrvatskoj leksikografiji, a on je još uvijek nedovoljno poznat u javnosti.

1.1. ŽIVOT

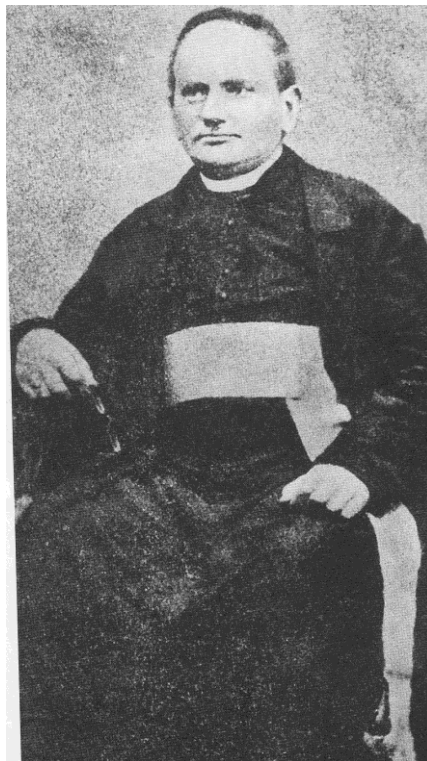
Antun Parčić rođen je u Vrbniku 26. svibnja 1832. godine, u značajnom glagoljaškom središtu na otoku Krku. Već odmalena bio je odgajan u trećoredskom samostanu sv. Marije na Glavotoku, a poglavar samostana otac Roman Gršković spremao ga je za latinske škole. Odgajan je i školovan tako da stekne svestrane temelje, tako da je učio latinski, talijanski i glagoljicu. Višu osnovnu školu polazio je na Krku, a već s 11 godina školovanje nastavlja u Zadru gdje na njega ima velik utjecaj glagoljaš Benedikt Mihaljević, profesor staroslavenskog jezika u zadarskom bogoslovnom sjemeništu. Tada oblači redovničku halju trećoredca i prima ime Dragutin koje je zadržao do konca života. Već tada Parčić je imao vrlo široke interese te se uz glagoljicu zanimao za prirodne znanosti, matematiku, astronomiju i skupljanje jezičnoga blaga.

Godine 1851. završio je gimnaziju u Zadru i upisao bogosloviju, a 22. listopada 1854. položio je na Glavotoku redovničke zavjete. Već 1857. postao je profesor na zadarskoj realci, gdje je predavao hrvatski jezik i matematiku, a 1859. započinje svoj pastoralni i redovnički rad. Bio je župnik u Prvić-Luci, od 1860. do 1864. gvardijan trećoredskog samostana na Galevcu (Školjiću) kod Zadra, zatim tajnik provincije i lektor u Krku i Zadru. Godine 1864. odlučuje istupiti iz franjevačkog reda, odnosno, zatraži sekularizaciju, no to mu tada nije uspjelo. Dvaput je nastojao na zadarskoj bogosloviji dobiti katedru staroslavenskoga jezika, ali mu ni to nije uspjelo pa se razočaran godine 1871. povukao na Glavotok. Ondje je uredio

¹ Derossi, J. *Antun Dragutin Parčić (1832-1902)*, Zadarska smotra, Zadar, 1993., str. 33.

malu tiskaru sa starim tiskarskim strojem koji je pronašao na otpadu u Rijeci, s talijanskim i glagoljskim slovima koja je sam lijevao i rezao te tiskao razne publikacije za potrebe trećoredaca, ali više o tome bit će rečeno u sljedećim poglavljima.

Godine 1876. Parčić je uspio istupiti iz franjevačkoga reda u čemu mu je pomogao biskup Strossmayer, a uz pomoć i preporuku Ivana Crnića, poznatog povjesničara i proučavatelja glagoljaštva, poslan je u Zavod sv. Jeronima u Rimu u kojem je ostao sve do svoje smrti 1902. godine.

Slika 1. Dragutin Antun Parčić

1.2. LEKSIKOGRAFSKI RAD

Već od ranoga djetinjstva Parčić pokazuje nadarenost za mučan i mukotrpan leksikografski posao, a stupivši među trećoredce vrlo rano postaje članom društva koje će odrediti i usmjeriti jedno od njegovih glavnih znanstvenih zanimanja – zanimanje za glagoljicu. U višoj pučkoj njemačko-talijanskoj školi u Krku bilježi na listiće hrvatske riječi i pridaje im talijanske istovrijednice. Kao mladi bogoslov u Zadru kompilira mali talijansko-

hrvatski rječnik. Kao profesor u Zadru zagleda i zdušno proučava stare hrvatske slovarе i rječosložja, rukoslovnike i rječnike: Mikalju, Della Bellu, Stullija i Šuleka. Obilazi Krk, Zadar, kopno i otoke te sam, ili uz pomoć „prinosnika“, prikuplja leksički tezaurus: lekseme i frazeme kojima je izvorište u narodnom blagu.

Izradio je tri temeljna hrvatsko-talijanska rječnika, sa svakim novim izdanjem uvećanom leksičkom građom u kojima naziv materinskog jezika progredira od ilirskoga, preko slovinskoga do hrvatskoga: *Rječnik ilirsko-talijanski polag najnovijih izvora*, Zadar 1858; *Rječnik slovinsko-talijanski*, Zadar 1974., popravljena i proširena verzija izdanja iz 1858. i na posljatku *Rječnik hrvatsko-talijanski, treće prepravljeno i pomnoženo izdanje*, Zadar 1901.

Uz rad na rječnicima, koji su ubrojени među najvrjednija njegova djela, Parčić se bavio pripremanjem i tiskanjem mnogobrojnih vlastitih i tuđih djela. Parčić je Ivanu Brčiću, znamenitom glagoljašu, pomagao da pripravi za tisak važno djelo *Chrestomatia linguae veteroslavenicae caractere glagolitico*, staroslavensku čitanku, koja je 1859. tiskana u Pragu. Za tu čitanku Parčić je pripremio ulomke iz vrbničkih misala, a i kasnije je surađivao s Brčićem priređujući gradivo za tri knjige ulomaka iz Svetog pisma. Početkom 1873. objavljeno je njegovo značajno djelo *Grammatica della lingua slava (Illirica)*. Djelo je tiskano u Zadru kod braće Battara i bilo je dobro primljeno u javnosti, a za školsku uporabu preporučili su je recenzenti Josip Peričić, ravnatelj dubrovačke gimnazije i sinjski pop Ante Maras. Ta Parčićeva hrvatska gramatika na talijanskom jeziku objavljena je u drugom popravljenom izdanju 1878., a 1877. tiskana je u Beču u francuskom prijevodu J. B. Feuviera pod naslovom *Grammaire de la langue serbocroate per A. Parčić*. Julije Derossi komentirajući ovu gramatiku navodi kako je svakako zanimljivo da je izvorni naslov, u kojem se govori o slavenskom, odnosno ilirskom jeziku, u francuskom prijevodu promijenjen tako da je slavenski (ilirski) jezik postao srpskohrvatski (Derossi, 1993: 37).

Još 1871. tiskala je Kongregacija za vjersku propagandu *Prilog rimskom misalu slovjenkim jezikom* u Parčićevu prijevodu, no važniji od toga bio je Parčićev rad vezan uz tisak novog misala na starocrkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije. Kako su hrvatske glagoljske liturgijske knjige u 17. i 18. stoljeću rusificirane, a nedugo zatim uvidjelo se da smjesa starocrkvenoslavenskog, hrvatskog i ruskog nije onaj pravi jezik Svete braće, papa Lav XIII. zahtijeva da se jezik hrvatskih liturgijskih knjiga vrati svojim izvorima. Bilo je

potrebno pronaći osobu da uredi novi misal, a Parčić je bio najprikladniji za taj posao. Postojala je i olakotna okolnost da je Parčić imao na Glavotoku cjelovit primjerak hrvatskoga prvotiska, znamenitog glagoljskog misala iz 1483., a koji je rađen prema rukopisnom misalu krbavskog kneza Novaka iz 1368. Parčić je, dakle, mogao pouzdano prirediti novi glagoljski misal prema temeljnim starocrkvenoslavenskim liturgijskim izvorima. Zbog nesuglasja u svezi s pismom na kojem treba biti tiskan, misal je izašao tek 1893. u ograničenom broju primjeraka; iste godine tiskan je i Parčićev *Ritual* (Obrednik). Dovršivši te dvije važne liturgijske knjige, izvršio je golem i važan posao na polju starocrkvenoslavenskog bogoslužja i glagoljice, a njegov rad na misalu osobito je pohvalno ocijenio veliki slavist Vatroslav Jagić, a papa Lav XIII. imenovao ga je začasnim kanonikom i odlikovao ga zlatnom kolajnom.

Godine 1894. izdao je i *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah*, uređuje i pripravlja *Psalterium*, priredio je staroslavenski *Martyrologium* franjevačkog reda, tj. mučenikoslovlje, koje je u rukopisu ostalo na Krku. Napisao je i staroslavensku gramatiku *Grammatica paleoslavico-latina* i *Rječnik latinsko-glagolski*, no i ta su djela ostala u rukopisu. Po tiskanim djelima kao što su Misal i Ritual, po drugim djelima koja su ostala u rukopisu, kao i po svojem cjelokupnom radu na polju glagoljaštva Dragutin Parčić sigurno je jedan od vrhunskih hrvatskih glagoljaša.

2. HRVATSKO-TALIJANSKI RJEČNICI

Spomenuto je već da se Parčić počeo baviti leksikografskim radom još dok je bio bogoslov, kad mu je u Rijeci tiskan mali talijansko-hrvatski rječnik. Važan i odlučan korak u izdavanju hrvatsko-talijanskoga rječnika bila je Parčićeva služba nastavnika hrvatskoga jezika u zadarskoj realci, na kojoj je dužnosti ostao dvije godine, a to vrijeme iskoristio je da dovrši svoj hrvatsko-talijanski rječnik. Kao profesor Zadarske realke školske godine 1857./58. priredio je *Rječnik ilirsko-talijanski – polag najnovijih izvorah*, koji je tiskan 1858. u Rijeci kod Ercole Rezza. Taj rječnik on sam kasnije zove „mali rječnik“ u skladu sa svojim stalnim nastojanjem da jednom načini potpun i reprezentativan hrvatsko-talijanski rječnik. To se nastojanje oplodilo godine 1874. drugim izdanjem hrvatsko-talijanskog rječnika s naslovom *Rječnik slovinsko-talijanski (Vocabulario slavo-italiano)*, koji je tiskan u Zadru kod braće Battara. To drugo izdanje Parčićeva hrvatsko-talijanskog rječnika znatno je prošireno. Parčić će u trećem izdanju rječnika posve izostaviti izraze *slovinski* ili *ilirski* pa to treće izdanje nosi naslov *Rječnik hrvatsko-talijanski (Vocabulario croato-italiano)*. Tiskan je u Zadru u *Novom listu* 1901., dakle godinu dana prije Parčićeve smrti i predstavlja doista vrhunac Parčićeva leksikografskog rada koji je trajao više od četrdeset godina.

Uz hrvatsko-talijanske rječnike Parčić je priredio i tiskao i talijansko-hrvatski rječnik. Godine 1868. tiskan je u Zadru *Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)*, a imao je više izdanja kao i hrvatsko-talijanski dio. Parčićevi su rječnici dobro prihvaćeni u javnosti i bili su hvaljeni, a osobito se ističe Šenoina pohvala u *Viencu* 1875. godine.

2. 1. RJEČNIK ILIRSKO-TALIJANSKI – „POLAG NAJNOVIJIH IZVORAH“

Parčićev stvarni leksikografski prvijenac, dvostupčano složen s prosječno 25 leksema po stupcu, odeblja je knjiga od 847 stranica. Uvodni dio rječnika čine predgovor na hrvatskome i talijanskome jeziku te popis kratica (*Tablica pokratjenjah*). Temeljni korpus rječnika paginiran je od 1. do 818. stranice. Na kraju su onomastički dodatci: *Kèrstna imena muška i ženska* (819-833) i *Zemljopisna imena* (834-847). U osnovnom je korpusu oko 42 000 leksema (osnovnih riječi, bez izvedenica, frazema i idiomskih izričaja), s dodatkom 566 toponima i 900 antoponima.

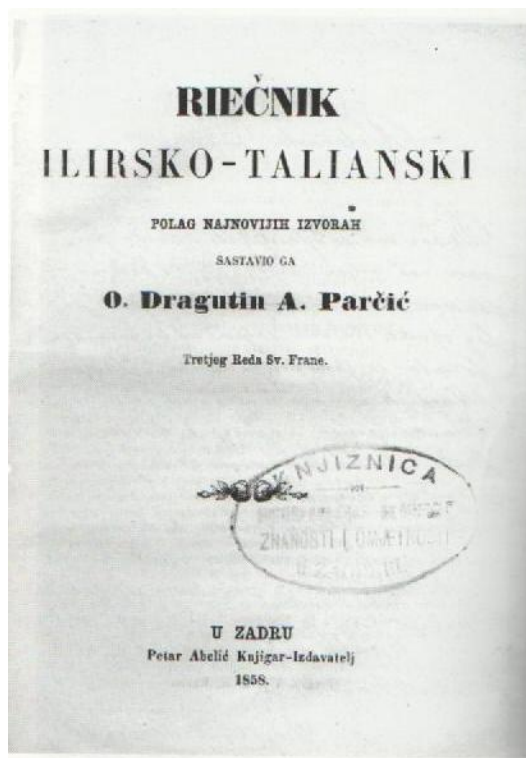
O potrebi za takvim priručnikom, o njegovim izvorima, svrsi te zamašnu i tešku poslu sastavljanja prozborio je leksikograf u svome predgovoru: „Ova u susjedne pokrajine jur oddavna osietiše potrebu priručnog riečnika, koji bi uzporedio značenje ilirskih s talijanskimi riečmi, i kog bi mogao svak lahko i ciene nabaviti i upotriebiti. U ovih prošastih godinah takva potreba je to jača postala, kad uslied vèrovnih blagotvornih naredabah uveden bieše naročito i ilirski jezik medju ine struke javnog predavanja, da rastućoj omladini pokraj raznovèrsnih naukah omili i materinski jezik, ter da ga zagèrli i nauči se vieštom u njem pisanju i govorenju. Zato ako sam u sadašnjoj sгоди naumio priobćiti ovaj mahno plod mojih trudah, učinio sam to samo da oblakšam, polag slabih mojih silah, put našoj užećoj mladeži k uspješnijemu napriedovanju i temeljitijemu učenju materinskog jezika.“²

Zlatko Vince objašnjava kako se i Parčić kao i svaki leksikograf poslužio kao osnovom za svoje djelo onim što je našao u starijim rječnicima koliko taj rad ide u „gvozdenu zalihu“ jezičnoga blaga određenog jezika.³ U pisanju rječnika Parčić se služio Mikaljinim, Stullijevim, Della Bellinim, Drobničevim, Fröhlichovim te Karadžičevim rječnikom. Pod Mikaljinim podrazumijeva se sinoptički hrvatsko-talijansko-latinski rječnik *Blago jezika slovinskoga* otisnut u Loretu i Anconi između 1649. i 1651. godine. Od Stullijevih rječnika Parčić je najviše zagledao u *Rječosložje slovinsko-italijansko-latinsko* objavljeno u Dubrovniku 1806. godine. Jedan od temeljnih izvora bio mu je komparativni talijansko-latinsko-hrvatski rječnik (*Dizionario italiano-latino-illirico*) Ardelija Della Belle, izdan u

² Predgovor 1. izdanja Rječnika preuzet iz Gostl, I. *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 114.

³ Vince, Z. *Leksikografski pokušaji u dalmatinskoj Hrvatskoj 19. stoljeća*, Forum, 1972., str. 296.

Mlecima 1728. Od manje je važnosti bilo Drobnićevo djelo *Ilirsko-njemačko-talijanski mali rječnik* što je izlazio u Beču između 1846. i 1849. U pogledu Fröhlicha Veselića riječ je o *Rječniku ilirskoga i njemačkoga jezika* (O. svezak ilirsko-njemački, II. Svezak njemačko-ilirski), što je objavljen u Beču između 1853. i 1854. Igor Gostl progovarajući o 1. izdanju Parčićeva rječnika zaključuje kako je zanimljivo to što se među Parčićevim izvorima ne spominje Mažuranić-Užarevićev *Njemačko-ilirski slovar* izdan u Zagrebu 1842. godine te smatra kako je Fröhlichov dvojezičnik vjerojatno bio prikladniji zbog osnovnog (polaznog) hrvatskog stupca, a sadržavao je gotovo čitavu leksičku građu Mažuranić-Užarevićeva rječnika“ (Gostl, 1998: 116). Drugo izdanje Srpskoga rječnika iz 1852. Vuka Stefanovića Karadžića bilo je Parčiću također važnim izvorom.

Slika 2. Naslovnica Rječnika ilirsko-talijanskoga

U recenziji što je u prosincu 1858. objavljena u časopisu *Neven* anonimni ocjenitelj zamjera Parčiću nedostatak akcentuacije, loše abecediranje zbog razlučivanja prijeglasa glasa *jat* i bilježenje slogotvornoga *r* s *èr*. Izostanak frazema recenzent je opravdao malim opsegom rječnika. Opću povoljnu ocjenu potvrđuje završni odjeljak „knjigopisa“: „Ovaj je rječnik samo rječnik (vocabulario); za to mu čine krivo koji od njega više traže npr. frazeologije; na

ovako malom prostoru toga ima dosta u ovom rječniku, i to je najbolji dokaza da se je sbilja g. pisac trudio.“⁴

Na kraju *Predgovora* svome rječniku, izričući nadu u pomoć „vieštih ilirskih književnikah“, koji će mu biti pomoćnim poticajem i ohrabrenjem na važnije i opsežnije leksikografske pothvate, Parčić nagovještava dovršenje drugog talijansko-hrvatskoga dijela rječnika. Desetljeće potom to se obistinilo.

2. 1. 1. RJEČNIK TALIJANSKO-SLOVINSKI (HRVATSKI)

Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski) Parčić je priredio za tisak i objavio u Zadru 1868. godine u Zadru. Izdavaatelji su mu bili tiskari i knjižari braća Battara. Dvostupčano složen rječnik s prosječno četrdeset leksema po stranici donio je na 1 110 stranica temeljnoga korpusa rječnika (bez onomastičkoga dodatka) oko 44 000 leksema. Uvodni dio čine predgovor na talijanskome jeziku i popis kratica. Talijansko-hrvatski onomastikon sadrži antroponime i toponime – to je abecedni registar krsnih imena, povijesnih i zemljopisnih naziva, koji se u dva jezika različito pišu ili izgovaraju (*Nomi proprj di battesimo, storici e geografici i quali nei due linguaggi si scrivono e suonano diversamente*).

Spremajući svoje novije leksikografsko djelo boljim od onoga iz 1858. godine, Parčić ističe da ga nije sastavljao s ovisnošću o rječniku hrvatsko-talijanskome, premda suodnosu s njim nije moguće isključiti, jer će novoobjavljeni talijansko-hrvatski dio nužno iziskivati preradu prethodnoga hrvatsko-talijanskoga kako bi bio primjeren i s njime se uskladio. U sastavljanju hrvatskoga stručnog nazivlja Parčić se učestalo zagledao u njemačko-hrvatski rječnik Bogoslava Šuleka. Šulekov rječnik, objavljen u Zagrebu ne tako davno prije Parčićeva (1860.) bio je ne samo dovoljno suvremen nego pouzdan i provjeren izvor. O svom dugu, ali i zahvalnosti Šuleku autor progovara u predgovoru rječnika: „Kako bi obogatio hrvatsko nazivlje raznovrsnih grana sveukupna znanja, bijaše mi od nemale pomoći visokovrijedan rječnik dr. Bogoslava Šuleka, koji s punim pravom zauzima prvo mjesto među leksikografskim djelima današnjice.“⁵

⁴ Časopis *Neven*, god VII, br. 37, Rijeka, 1858. tekst preuzet iz Vince, *Z. Leksikografski pokušaji u dalmatinskoj Hrvatskoj 19. stoljeća*, Forum, 1972., str. 286.

⁵ Iz predgovora *Rječnika talijansko-slovinskog* preuzet iz Gostl, I. *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 123.

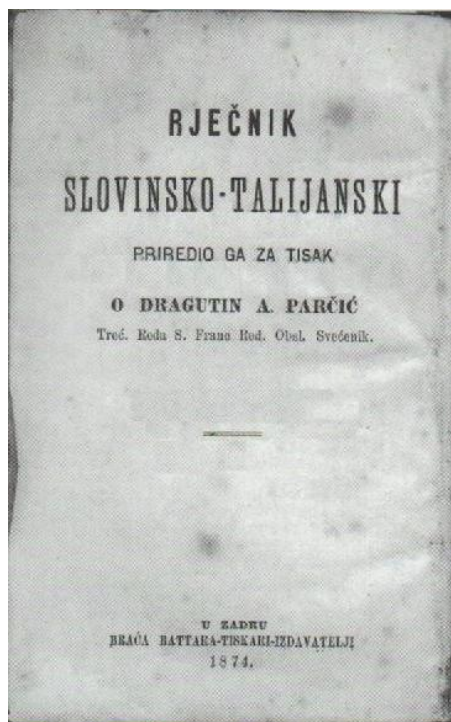
Gostl objašnjava kako snažno ojačan terminološki dio rječnika uključuje dvadeset područja strukovno-znanstvenog nazivlja, a to su: anatomija, arhitektura, aritmetika, astronomija, botanika, filologija, filozofija, fizika, geometrija, kemija, matematika, medicina, mineralogija, pomorstvo, pravo, retorika, teologija, tiskarstvo, trgovina i vojništvo (Gostl, 1998: 126). Uvažavajući kritičku primjedbu glede izostanka frazeologije u rječniku hrvatsko-talijanskome, u njegov komplementarni talijansko-hrvatski nastavak uvodi najčešće fraze i izričaje u kojima se dva jezika razlikuju.

Autor kao da na završetku jednoga leksikografskog truda već nagovještuje drugi – veći i bolji hrvatsko-talijanski rječnik, za čije su ostvarenje potrebne duge radnje i istraživanja. Parčić je, kako piše Igor Gostl, savršeno svjestan prepreka koje mu stoje na putu: dio hrvatskoga govornog jezika, pravi tezaurus njegovog životnog izričaja i maštovitosti, još leži zatrpan i neuporabiv. Sastavljanje rječnika opće namjene mukotrpan je posao i podložan mnogim netočnostima, zato se Parčić obraća seoskim župnicima i javnim dužnosnicima, upravo onima koji često komuniciraju s narodom, kako bi poradili na jezičnoj i rječničkoj „njivi“ i tako zadužili vlastiti narod (Gostl, 1998: 126).

2. 2. RJEČNIK SLOVINSKO-TALIJANSKI

Prošireno i popravljeno izdanje *Rječnika ilirsko-talijanskoga* iz 1858. sukladno koncepciji talijansko-slovinskoga (hrvatskoga) vokabulara iz 1868. Parčić u nakladi braće Battara, objavio u Zadru 1874. godine pod naslovom *Rječnik slovinsko-talijanski*.

Rječnik slijedi uobičajenu strukturu – nakon *Predgovora* i *Tablice pokraćenih rieči* slijedi korpus rječnika: na 1 014 dvostupčano otisnutih stranica prikupljena je leksička građa od oko 50 000 leksema kao i onomastički dodaci s kojima je u rječniku sabrano oko 53 000 leksema.

Slika 3. Naslovnica 2. izdanja Parčićeva *Rječnika*

O koncepciji rječnika, leksičkoj građi i „prinosnicima“ Parčić obrazlaže u *Predgovoru*, navodi kako je u novo izdanje rasporedio svu građu koju donosi noseći (polazni) stupac talijansko-slovenskoga rječnika te dometnuo novu, ispravio je sve netočnosti prvoga izdanja hrvatsko-talijanskog rječnika, obogatio je rječnik nadasve riječima i izrazima iz narodnoga govora; tu valja pribrojiti i više tisuća riječi koje je Parčiću ustupio kanonik Mihovil Pavlinović iz svoje dotada neobjavljene zbirke. Rječnik donosi velik broj narodnih riječi i dobrih kovanica, osobito na funkcionalnoj leksičkoj razini. Na osnovi dobrih tvorbenih modela uvrštene su novotvorenice, preuzete od Šuleka, rjeđe od Stullija, u obliku jednakovrijednica, bliskoznačnica i drugih prikladnica zamjenjuju izraze strukovnog i znanstvenog nazivlja, kao npr. *dušoslovlje* (psihologija), *vodopis* (hidrologija), *zemljomjerstvo* (geodezija), *životinjarstvo* (zoologija)...

2. 3. RJEČNIK HRVATSKO-TALIJANSKI

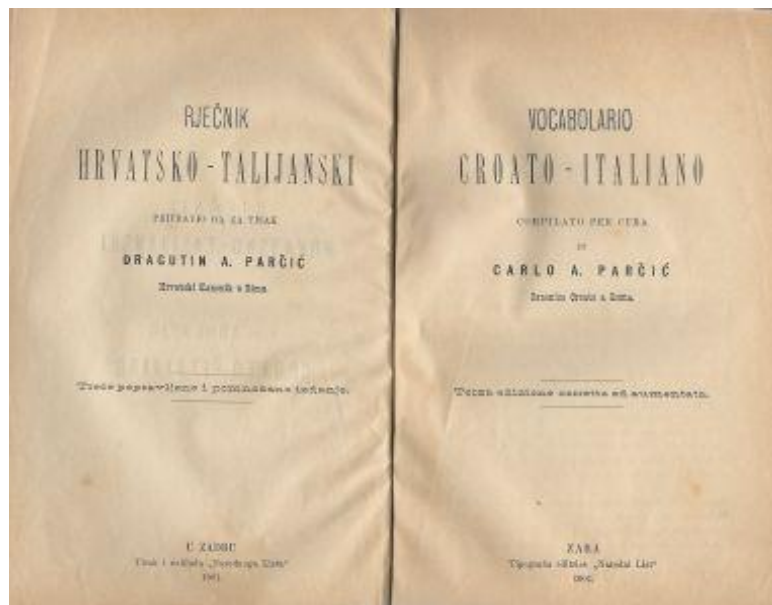
Kao leksikograf Parčić je, kako je već rečeno, uspio objaviti više dvojezičnika, stalno ih usavršavajući, tako je hrvatsko-talijanski rječnik iz 1874. znatno kvalitetnije djelo od onoga prethodnoga iz 1858. Treće pak dorađeno i prošireno izdanje iz 1901. nadmašuje oba prethodna. *Rječnik hrvatsko-talijanski*, uz napomenu da je riječ o trećem popravljenom i „pomnožanom“ izdanju, izašao je u Zadru u nakladi *Narodnoga lista*, a predstavlja najsjajniji plod Parčićeva četrdesetogodišnjeg bavljenja leksikografijom, u čijem sjaju je vrlo kratko uživao jer je djelo objavljeno 1901. godine, tek godinu prije autorove smrti.

Treće izdanje na 1237 stranica slijedi dosad uhodani raspored građe: uvodni dio s predgovorima drugom i trećem izdanju i *Tablicom pokraćenih rieči*, a rječnik sam, znatno uvećan broji čak 1 201 stranicu, na kraju su uobičajeni onomastički dodaci, antroponimijski i toponimijski: osobna muška i ženska imena i zemljopisno nazivlje. Što se leksičkoga fonda tiče, on je uvećan, prema leksikografovima riječima „do preko pedeset tisuća novih riječi, crpljenih što iz pučkoga govora, što iz školskih i poučnih knjiga“⁶ te iznosi oko 72 000 leksema, a uz onomastičke priloge ukupno oko 75 000 leksema. Treće izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskoga*, kruna Parčićeva leksikografskoga rada, ugledalo je svjetlo dana prve godine XX. stoljeća, iste godine kada je objelodanjen vukovski Rječnik *hrvatskoga jezika* Ivana Broza i Franje Ivekovića. Parčić nerobujuć slijepo štokavštini i novoustrojenonome štokavskom standardu unosi u svoje djelo čakavizme i kajkavizme te funkcionalnom, stilskom i regionalnom raslojenošću uistinu predstavlja svekoliko hrvatsko jezično blago. U njemu se nalaze kajkavizmi poput *bedak*, *bedast*, *betežnik* (bolesnik), *dekla*, *dikla* (djevojka), *lagvar* (bačvar), *oblok* (prozor), *vanjkuš* (jastuk) te čakavizmi kao *bajam* (badem), *kapula* (luk)...

Slijedeći načela Zagrebačke filološke škole, koja su se zalagala za tradicionalnu hrvatsku grafiju i pravopis, Parčić odbija prihvatiti načelo *Piši kako govoriš* boljim smatra: *Piši za oko, govori za uho*; on se zapravo pridržava načela Vjekoslava Babukića – piše umjerenom etimologijom, pravopisom što je bio u uporabi u sjevernoj Hrvatskoj, ali ne i u školama, u kojima se od 1892. uvodi fonološki pravopis. Ne prihvaća ni nova (Daničićeva) „pismena“: „prekriženo“ d (*đ*), „repato“ l (*l*) za lj, naglašeno n (*ń*) za nj i g (*g*) za dž.

⁶ Predgovor u Parčić, D. *Rječnik hrvatsko-talijanski*, Tisak i naklada „Narodnoga lista“, Zadar, 1901 – Zagreb, 1995., str. IX.

Nezadovoljan je i uvođenjem novih sinkretiziranih množinskih padeža, za volju „njekakvu dvoličnu imenu“ jezika – Parčić pod tim misli na dvočlani naziv jezika hrvatskoga ili srpskoga – napušteni su stari padežni oblici za dativ, lokativ i instrumental množine. Uvođenje sinkretiziranih množinskih padeža imeničke deklinacije umjesto bogatstva starih oblika Parčić smatra siromašenjem jezika te stoga neprihvatljivim. O svemu tome ovako se jezgrovito izrazio u *Predgovoru* trećem izdanju: „Odnedavna se pojavila nova struja, i to kao da sve to više preotimlje mah sbog toga, što je višega mjesta propisano, da se ima uvesti njekakvo nejasno i klimavo načelo: ‘piši kako govoriš’. Ja u rječničkom poredanju rieči niesam mogao prihvatiti toga načela, dapače sam osvjedočen, da je bolje ovo drugo: ‘piši za oko, a govori za uho’. U tom me bodre i rieči sv. Augustina: ‘sermo debetur auribus’ (lat. sermo debetur auribus - govor zbog sluha) i primjer, kako se služe dan danas szobraženi narodi u pisanju svoga jezika. Ja se dakle držim ponajveć etimološkoga pravopisa, udešena prema umjerenoj fonetici. Gdje gdje počela se još uvadjati i njekakva nova pismena, kao prekriženo d, repato l, pak naglašen gi n (što bi možda najbolje odgovaralo sadašnjemu sustavu naše abecede); pak za volju njekakvu dvoličnu imena popustilo se i padežnih dokončajih plurala, te naša hrvatska jezika i sestrice sjevernih slavenskih narječja, morala se lišiti liepoga i bogatstva svojih padeža, pavela se za lahkoćom, pa se bojati, da ne spadne do skora na stepen siromašnoga bugarskoga narječja.“ (Parčić, 1901: IX)

Slika 4. Naslovna stranica (hrvatska i talijanska) 3. izdanja Parčićeva *Rječnika*

Završavajući u Rimu 1901. godine, na blagdan sv. Ćirila svoj posljednji leksikografski predgovor, napisat će da je tegotni posao sastavljanja rječnika obavio savjesno i sa svom pomnjom, da je u izradbi rječnika upotrijebio iskustvo što ga je crpao iz više no četrdesetogodišnjega bavljenja leksikografskim poslom, uvjeren da će i treće izdanje, kao i ona prijašnja, dobro doći „to učećoj se mladeži, to odraslim koje dan danas to većma zanima potanje poznavanje ovih dvaju jezika“ (Parčić, 1901: X).

3. OSVRTI I OCJENA PARČIĆEVA RADA

U Rimu je godine 1902., upravo na dan kada su „radosno zabrujala božićna zvona“, preminuo zaslužni hrvatski znanstvenik i kanonik Dragutin Parčić. Desetak godina prije, isto tako „na sam Božić“ – kako to izvješćuju njegovi biografi – umro je u Zagrebu 1893. i Ivan Broz. Povezivala ih je zajednička crta u radu – obojica su bili oduševljeni leksikografi, kako piše Zlatko Vince te nastavlja da dok je Ivan Broz uspio do svoje rane smrti prikupiti tek osnovnu građu za zamišljeni rječnik hrvatskoga jezika, Dragutinu Parčiću pošlo je za rukom postupno izdati niz sve boljih i boljih talijansko-hrvatskih i hrvatsko-talijanskih rječnika te je svoj dugogodišnji rad na tom polju okrunio velikim hrvatsko-talijanskim rječnikom (u trećem izdanju, znatno povećanom, više od 1200 stranica), koji se pojavio u Zadru godine 1901. Iste godine objavljen je i Broz-Ivekovićev rječnik, što ga je na temelju građe svoga nećaka Ivana Broza sastavio njegov ujak, kanonik dr. Franjo Iveković. Oba leksikografa razdvajalo je ipak drugačije shvaćanje književnog jezika: Parčić nije mogao prihvatiti Brozovo gledište, koji je bio deklarirani vukovac, a zajedno s Augustom Šenoom i mnogim drugim istaknutim književnicima slijedio Zagrebačku filološku školu.⁷

Josip Bratulić u ocjeni Parčićeva rada kaže da je Parčićev *Rječnik hrvatsko-talijanski* (3. izdanje, Zadar, 1901.) plod njegova ustrajna i uspješna filološkoga i pedagoškoga rada, nastao u živom i neposrednom susretištu talijanske i hrvatske kulture i njenih nosilaca – intelektualaca koji su, posebice u Dalmaciji, bili u školi odgojeni u talijanskoj jezičnoj kulturi, te je prisvajanje hrvatskoga jezika kao kulturnoga, književnoga i standardnoga jezika bio proces koji je Parčić pratio, na njega svojim rječnicima utjecao i njima se za hrvatski nevukovski tip jezika borio. Nadalje, naziva Parčića posljednjim braniteljem etimološkoga pisanja, smatrajući da se piše za oko, a govori za uho. U svoj *Rječnik* unosio je leksičko blago iz tiskanih i rukopisnih knjiga, iz narodnih govora (štokavskih i čakavski posebice), ali je i stvarao riječi za stvari i pojmove koje je tehnološki razvoj donosio. Zato su se njegovim rječnicima služili književnici (Šenoa), a posebice prevoditelji s talijanskoga jezika – od sredine XIX. stoljeća do danas. Svako izdanje njegovih rječnika sve je bolje, dotjeranije i opsežnije. Posljednje izdanje Rječnika hrvatsko-talijanskoga (1901.) izašlo je nakon pobjede

⁷ Vince, Z. *Leksikograf Dragutin Parčić u svojem vremenu*, u Dodatak pretisku hrvatsko-talijanskom rječniku Dragutina Parčića, Zagreb, 1995., str. 1241.

hrvatskih vukovaca, ali ni tim rječnikom autor nije iznevjerio svoja shvaćanja o hrvatskoj jezičnoj tradiciji.⁸

Na Bratulićevo mišljenje nadovezuje se Radoslav Katičić koji zamisao da se u pretisku objavi treće izdanje Rječnika hrvatsko-talijanskoga Dragutina Antuna Parčića smatra doista vrijednom svake pozornosti. Nadalje, tvrdi da autor zauzima znatno mjesto u hrvatskoj leksikografiji druge polovice XIX. stoljeća, koji je neumorno skupljao rječničko blago hrvatskoga jezika i primjenjivao ga talijanskomu ugrađivanju u duhovni i tehnički kontekst europskoga industrijskoga razdoblja.⁹ Uzor mu je bio Bogoslav Šulek, pa se Parčić u nekom smislu može smatrati nastavljajem njegova djela. Osobito je značajan Parčić bio za jadransku Hrvatsku i za one kulturne sredine koje su pristupajući suvremenomu svijetu bile upućene više na talijanski nego na njemački jezik. Parčić im je donio Šulekove stečevine i sam ih svojim traženjem bitno obogatio; prinos mu je stoga znatan za hrvatski književni jezik na cijelom njegovom području. Veliko Parčićevo djelo potisnula je filološka škola hrvatskih sljedbenika Vuka Karadžića posve u stranu, a tako je bilo i u drugim stupovima izgradnje hrvatskoga književnoga jezika u XIX. stoljeću. No, dok se Šulekovo ime spominjalo, Parčić je sasvim nepravedno potisnut u gotovo potpun zaborav. Pretisak rječnika kojim je okrunio svoje leksikografsko djelo, predstavlja stoga i ponovno stjecanje zametnutoga jezičnoga blaga i bjelodanu potkrepu prešućivane i iskrivljivane povijesti hrvatskoga jezika u ne tako davnu i za našu sadašnjost relevantnom području, zaključuje Katičić.

Katičiću se pridružuje i Bulcsú László svojim stavom da bi Parčićev rječnik trebalo pretisnuti zato što sadrži svu silu riječi kakvih nema ni u jednome vukovskome rječniku, pa bi mogao poslužiti za „podsjetnik starih i oglednik novih tvorenica“. Na te riječi Zlatko Vince tvrdi da nije potrebno posebno istaknuti kako se pridružuje onima koji pretiskivanje Parčićeva rječnika ne smatraju ne samo nekorisnim nego mu pripisuju izrazitu vrijednost i historijsku i kao model stvaranja mnogih mogućnosti književnoga izraza, a svjestan je i da je to tek okvir za cjelovitije i iscrpnije studije (Vince, 1995: 1276).

⁸ Bratulić, J. *Ocjena Hrvatsko-talijanskoga rječnika*, u Parčić D. *Rječnik hrvatsko-talijanski* Zadar ,1901., Zagreb, 1995., str. 1277.

⁹ Katičić, R. *Ocjena Hrvatsko-talijanskoga rječnika*, u Parčić D. *Rječnik hrvatsko-talijanski*, Zadar ,1901., Zagreb, 1995., str. 1277.

4. NEPOZNATI PARČIĆ

Dragutin Antun Parčić, koji je još uvijek nedovoljno poznat kao jezikoslovac, leksikograf i tvorac glagoljskog misala, bavio se i mnogim drugim poslovima koji su još manje poznate. Tako je npr. Parčić iza sebe ostavio 124 lista herbarija iz 1852. koji je napravio u Zadru, a za koji Badurina piše kako je osim za botaničare taj herbarij zbog recepture ljekovitih biljaka, zanimljiv i za farmaceute te ga se smatra jednim od najstarijih u cijelosti sačuvanih herbarija u Hrvatskoj¹⁰.

Godine 1964. u Krku je nacrtao veliku kartu otoka Krka u mjerilu 1 : 20 000; na Glavotoku je oko 1875. naslikao veliku tablu na kojoj je pod koralne neume glagoljicom napisana Marijina antifona „V'sa lipa esi Marie“. Također na Glavotoku 1875. prepjevao je i zlatom tiskao prvo pjevanje Danteova spjeva *La Divina Commedia*, koje je posvetio Stjepanu Ivančiću za mladu misu. Parčić se bavio i slikarstvom, a sačuvane su dvije njegove slike: bakrorez kojim prikazuje Stigmatizaciju sv. Franje, nastao u Zadru oko 1866., te akvarel koji prikazuje Gospu od Zdravlja, nastao 1857. također u Zadru.

Osim već spomenutoga, o Parčiću je naknadno otkriveno kako je bio tiskar, još prije 1863. kada počinje tiskati na Glavotoku. Tako se u arhivu trećoređskog samostana Svete Marije na Glavotoku nalazi nekoliko nepoznatih glagolskih istisaka koje je Parčić „Napisao“. To su u prvom redu obrazac mise za „Kësara i Kralja našego“ o tekstovi koji se u tom smislu umeću u literaturu, naslovljen latinski „Decretum“, a razlog tome je dekret zadarskog, nadbiskupa Josipa Godeassija (nadbiskupa zadarskog od 1843. do 1861.), izdan kako stoji na kraju istiska 8. 5. 1860. Obrazac je tiskan u arku formata 474 x 323 mm, svaka stranica 237 x 323 mm. Arak je tiskan tehnikom kamenotiska (litografije), a čini se da je slova izrezivao sam Parčić. Badurina u svom članku pretpostavlja kako je tiskan najvjerojatnije u Zadru prije 1863. godine, u Parčićevoj radionici, dok je on još bio u Zadru, ili u nekoj drugoj tiskari (Badurina, 1993: 171). Rubrike su tiskane kosim slovima, a sam tekst običnim „ustavom“. Jat piše dvojako; ako se čita kao „jat“ iznad znaka stavlja točku, a ako se čita kao „ja“ bez točke. Za poluglas ima dva znaka: obična uspravna crtica sama ili s oštrim naglaskom nad njom. Iznad slova „iže“, ako se čita kao „j“ stavlja kvačicu, a ako se čita kao

¹⁰ Badurina, A. *Nepoznati Parčić*, Zadarska smotra, Zadar, 1993., str. 159.

„i“ bez nje. Skraćenice i ligature radi poput onih u *Prvotisku*. Vidljivo je da je svako slovo posebno risano.

Drugi glagoljski istisak je mnogo zanimljiviji jer je datiran i potpisan. To je obrazac mise na blagdan Bezgrešnoga začeca, koji je u liturgiju uveden nakon proglašenja te dogme 1854. godine. Tiskan je također tehnikom litografije na arku formata 425 x 350 mm, ali na oba lista tiskan je isti tekst, a arak nije razrezan. Na dnu verso lista također glagoljicom stoji tiskan zapis: „V' Krci A./B Đerv. Č. Ć. M. G. Dr Parčić' Napisa“. Odnosno: U Krku 1. 12. 1864. Dragutin Parčić. Napisa. Dakle, prije njegove tiskare u Glavotoku, Parčić je tiskao i u Krku. – Pravopis je isti kao i na prethodnom „Decretum“-u, ali su slova nešto manja. Interpunkcije su „moderne“, a na početku teksta narisao je veliki inicijal „R“ sastavljen od pletenih i biljnih ukrasa poput onih u Novljanskim brevijarima. Na prvom listu ovaj inicijal kao i naslov tiskani su zlatotiskom.

5. ISTRAŽIVAČKI RAD

U radu je već rečeno ponešto o Parčićevim rječnicima općenito, s naglaskom na treće izdanje Hrvatsko-talijanskog rječnika iz 1901. godine, koji je izišlo samo godinu dana prije autorove smrti. Iako još nedovoljno istraženi, Parčićevim rječnicima bavili su se desetci autora u svojim istraživanjima, ali je nedovoljno pažnje posvećeno onomastičkom dodatku Parčićeva *Hrvatsko-talijanskoga rječnika*, koji posjeduje još od svoga prvoga izdanja. Upravo zato ovaj istraživački dio rada bit će posvećen proučavanju onomastičkoga dodatka Parčićevu Rječniku, odnosno njegovom drugom dijelu – toponomatonu.

5. 1. ONOMASTIČKI DODATAK RJEČNIKU

Onomastika (imenoslovlje, grč. *ὄνομα*, *onoma* = ime) posebna je grana lingvistike koja se bavi proučavanjem osobnih imena (imena i prezimena) i nadimaka, odnosno proučava značenje i povijest imena ljudi (antroponimi) i imena mjesta (toponimi). Pri svom proučavanju onomastika se koristi etimologijom, dijalektologijom, poviješću, etnologijom, mitologijom.¹¹ Onomastikon Parčićevih rječnika sastoji se, također, od dva jasno razgraničena dijela, a to su *Osobna imena muška i ženska* (*Nomi oropj dei maschi e delle femmine*) i *Zemljopisna imena* (*Nomi geografici*), a svakim novim izdanjem sve je više nadopunjavani tako da kroz godine biva sve opširniji.

U prvom izdanju Parčićeva *Rječnika ilirsko-talijanskoga – polag najnovijih izvora* prvi je Parčićev onomastikon te stoga i najskromniji; u tom izdanju nosi naslov *Kèrstna imena muška i ženska* (819-833) i *Zemljopisna imena* (834-847), a broji oko 900 antroponima i 566 toponima. Kada govorimo o drugome izdanju Parčićeva *Rječnika slovinsko-talijanskoga* onomastički aneksi uključuju uobičajena dva registra: popis osobnih imena muških i ženskih (1015-1031) s oko 1 200 antroponima i popis zemljopisnih imena (1033-1059) s oko 1 700 toponima. Treće popravljeno i pomnoženo izdanje *Rječnika hrvatsko-talijanskoga*, kako mu i ime govori sadrži više leksema od dvaju prethodnih, tako i onomastički dio broji oko 1 200

¹¹Anić, V. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2007., str. 323.

antroponima (1203-1215) i 1 800 toponima (1217-1237). U ovom radu nadalje istraživani su toponimi upravo u posljednjem, trećem izdanju Parčićeva rječnika.

5. 2. ZEMLJOPISNA IMENA

Toponomastika je lingvistička disciplina koja proučava imena naselja: gradova, sela i zemljopisnih objekata – mora, rijeka, planina itd. (Anić, 2007: 575). Naziv joj dolazi od starogrčkih riječi: {*topos*} = mjesto i {*onoma*} = ime, naziv. Bavi se njihovim značenjem, strukturom, podrijetlom i širenjem.

Zemljopisna imena odnosno toponimi u Parčićevu *Rječniku hrvatsko-talijanskome* posljednje su poglavlje velikoga rječnika koje obuhvaća posljednjih dvadeset stranica (1217-1237), a broji više od 1 800 toponima. Abecednim redom popisani su imena gradova (*città*), rijeka (*fiume*), carstava (*impero*), otoka (*isola*), lokacija (*località*), planina (*monte*), zemalja (*paese*), pokrajina (*provincia*), kraljevstava (*regno*) i republika (*repubblica*).

5. 2. 1. IMENA GRADOVA

Popis gradova u Parčićevu onomastikonu doista je opsežan te broji otprilike 511 gradova (*città*), označenih kraticom *c.*, a predstavlja drugu najbrojniju skupinu, odmah nakon lokacija, koje u Parčićevu rječniku označavaju mjesta manja od gradova, odnosno naselja i sela. Popis gradova doista je impresivan jer broji mnoge poznate velike hrvatske gradove kao što su: *Bakar, Biograd (in Dalmazia), Cavtat, Djakovo, Dubrovnik, Gradiška, Karlovac, Koprivnica, Kraljevica (in Croazia), Križevci, Omiš, Osiek, Pazin, Poreč, Požega, Senj, Sisak, Skradin, Split (Spljet), Šibenik, Trogir, Varaždin, Virovitica, Vis (in Dalmazia), Začešanje (in Croazia) – Čazma, Zadar i Zagreb*. Pored nekih gradova, a tako i drugih skupina toponima, u zagradama stoje napomene o lokaciji, odnosno o državi ili pokrajini u sklopu koje se grad (rijeka, gora, naselje...) nalazi radi lakšeg snalaženja.

Osim mnoštva hrvatskih gradova Parčić dobro poznaje i popisuje gradove u Mađarskoj: *Banja Bistrica, Bardiov, Brezno*, tada razdvojene *Budim* i *Peštu, Pečuh...*; u Italiji

koju naziva *Gallizia: Fiorenca, Halič, Jakin (Ancona), Milan, Mletci (Venezia), Napulj, Piza, Trst...*; u Bosni i Hercegovini: *Banja luka, Hljevno (Livno), Mostar...*; u Srbiji: *Beograd, Novi sad, Požarevac, Subotica...*; u Albaniji: *Leš, Odsinj, Spuž...*; u Češkoj: *Hranice, Ledec, Prag (zlatni)...*; u Sloveniji: *Ljubljana, Maribor...*a posebno odvoja i gradove u Moravskoj (*in Moravia*): *Bretislav, Brno, Jihlava, Pribor...*, u Kranjskoj (*in Carnia*): *Kočevje, Lože...*, u Štajerskoj (*in Stiria*): *Sekava, Slatina štajerska...* Spominje i važne europske gradove kao što su *Aršava (Varšava), Beč, Bruselj (Bruxelles), Bretislava (ali i Požun), Bukurešt, Ciri (Zürich), Carigrad/Stambul (Istanbul) Geneva (Ženeva), London, Moskva, Pariz, Poznanj, Skoplje..., ali i Navijorka, Novi Jork (New York) i Navljan (New Orleans).*

Nerijetko uz ime grada stoji više poveznica, tako npr. uz ime grada stoji:

Biograd, c. 1) *Belgrado (in Serbia)*;

2) (morski) *Zaravecchia (in Dalmazia)*;

3) stolni – *Alba reale, Stuhlweissenburg (in Ungheria)*;

4) Erdeljski – *Carlsburg (in Transilvania)*.

Bistrica, c. 1) *Windich-Feistritz (in Stiria)*;

2) banjska – *Feistritz Neosolio (in Ungheria)*;

3) nad Vagom, *Wag Besterze, Wisternitz*.¹²

5. 2. 2. LOKACIJE

Skupina toponima koje Parčić naziva lokacijama (*località*) najbrojnija je skupina toponima u *Rječniku hrvatsko-talijanskome*, a broji više od 750 natuknica koje označavaju mjesta, odnosno naselja manja od gradova – tako ih Parčić ne naziva naseljima niti selima nego jednostavno lokacijama. Među nabrojenim lokacijama prepoznat će se mnogo hrvatskih sela, naselja i današnjih gradova poput: *Čabar (in Croazia), Fužina, Gjurjevac, Hum, Jastrebarsko (in Croazia), Kali (in Dalmazia), Klis (in Dalmazia), Kraljevica (in Croazia), Ljubac (in Dalmazia), Našice, Nin, Obrovac, Opuzen, Orahovica, Plavno, Pleševica, Plomin, Primošten (in Dalmazia), Privlaka, Slunj, Solin, Suvopolje, Tisovac, Trakošćan, Valpovo, Vir*

¹² Parčić, D. *Zemljopisna imena*, u Rječnik hrvatsko-talijanski, Tisak i naklada „Narodnoga lista“, Zadar, 1901., Zagreb, 1995., str. 1218.

(in Dalmazia), *Višnjana (in Dalmazia)*, *Vjerovitica (in Slavonia)*, *Vodnjan, Zagorje, Završje (In Istria)*, *Žminj (in Istria)* itd. Iz ovog popisa vidi se kako je Parčić kod nabiranja lokacija/naselja želio biti što određeniji zbog čega uz nemali broj naselja u zagradi navodi napomenu o geografskom određenju. S ovog popisa posebnu pozornost privlače naselja poput: *Našice, Orahovica, Privlaka, Suvopolje, Valpovo* i *Vjerovitica*, unatoč tome što je riječ o malim mjestima i gradovima u Slavoniji, Parčić ih prepoznaje kao važne te ih uvrštava u svoj dvojezičnik.

5. 2. 3. CARSTVA, REPUBLIKE, KRALJEVSTVA

Kada je riječ o carstvima koje Parčić uvrštava u svoj *Rječnik*, istražujući taj popis vrlo se lako uviđa kako je njihov popis doista kratak. Na popisu carstva nalaze se tako *Austrija/Avstrija, Brazilija, Kitaj (Kina), Njemačka, Rusija/Ruska, Turska i Žapan (Japan)*, dakle samo njih sedam. Situacija je puno jasnija kada se uzme u obzir kako je Parčić odijelio pojam carstva od republike ili kraljevstva, tako uz sedam carstva popisuje još četiri republike i čak dvadeset četiri kraljevstava.

Status republike u vrijeme kada je Parčić stvarao nisu imale sve današnje republike te je stoga razumljivo kako se na ovom popisu nalaze samo *Brzilj, Francezka/Francuzka, Saska i Švajca/Švajcarka/Švicarska*. Zanimljiva je činjenica kako se *Brazilija*, odnosno *Brazil (imp. Brasile)*, nalazi na popisu carstava, a *Brzilj*, vjerojatno također *Brazil (rep. Brazile)* na popisu republika.

Za razliku od popisa carstava i republika popis kraljevstava koja Parčić uvrštava u *Rječnik* znatno je duži od prethodna dva. Već je ranije spomenuto kako se na tom popisu nalaze dvadeset četiri kraljevstva, neka od njih i u više varijacija imena pa tako u *Rječniku* pronalazimo: *Badenska, Bajurska/Bavarija/Bavarska, Belgija/Belgijska, Češka, Dalmacija, Danezka/Danija/Danska, Egipat/Jegjupat/Misir, Englezka, Erdelj (Transilvanija), Galič (Gallizia), Hrvatska, Ilirija, Japan, Jelinska (Grčka), Magjarska, Mehiko, Nizka zemlja/Nizozemska, Peruvija (Peru), Perzija, Poljska, Portugalija, Štajerska, Švedska i Talija/Talijanska zemlja*. Kako vidimo, Parčić je u popis zemljopisnih imena u svome *Rječniku hrvatsko-talijanskome* obuhvatio mnoge susjedne zemlje, europske zemlje, odnosno

tadašnja kraljevstva, ali se nije tu zadržao te na popisu vidimo *Mehiko*, *Peruviju*, *Erdelj*, *Egipat* pa i *Japan*. Kada je riječ o natuknici *Japan*, pojavljuje se slična situacija kakva je spomenuta u slučaju s Brazilom. Naime *Japan* je Parčić označio kao kraljevstvo, a *Žapan* kao carstvo, dok je talijanski prijevod obiju natuknica jednak – *Giappone*.

5. 2. 4. IMENA PROVINCIJA/POKRAJINA

Pokrajina ili provincija naziv je za podnacionalnu jedinicu, dio države, a u Parčićevu slučaju dio carstva, kraljevstva ili republike pod vlastitom autonomijom. U svom Rječniku Parčić tako navodi četrdeset imena pokrajina. Kao jedinu hrvatsku pokrajinu navodi *Krajinu (della Croazia)*, tu misleći na Vojnu krajinu, dok Dalmaciju navodi među kraljevstvima. Na popisu od četrdeset pokrajina našle su se neke poznate: *Arbanija/Arbanska (Albanija)*, *Bosna*, *Furlanska*, *Hercegovina*, *Jermenija/Jermenska (Armenija)*, *Koruška*, *Krbava*, *Maćedonija*, *Moravska*, *Srbija*, *Sriem*, *Tatarija* i *Vojvodina/Vojvodovina/Vojvodstvo*, ali i neke teritorijalno manje i manje poznate: *Ahaja*, *Berginj*, *Brizgava*, *Brušvik*, *Gaskonja*, *Herson*, *Hiva*, *Holstin*, *Kopska*, *Krim*, *Lorena*, *Lužica*, *Mizija*, *Nasova*, *Osetija*, *Overnj*, *Polovačka*, *Pomoranija*, *Predarska*, *Sleška*, *Švabska*, *Veotija*, *Vladimirija*, *Vlaška*, *Zeta* i *Žmud*.

5. 2. 5. IMENA ZEMALJA (PEASE)

Parčić u posebnu skupinu izdvaja i imena „zemalja“, koju on označava kao *pease*, što se u ovom slučaju ne odnosi na doslovan prijevod – zemlja, niti na ime države nego označava područje. Tako na primjer navodi *Podravje/Podravina* uz objašnjenje *paese lungo la Drava* – zemlja/područje oko Drave ili npr. *Pomoravje* uz prijevod na talijanskome: *paese lungo il fiume il Morava* – što u prijevodu znači zemlja oko rijeke Morave. Ovaj popis broji dvadeset područja, a neka od njih su: *Abaza*, *Desava*, *Grizija*, *Latinska*, *Lika (in Croazia)*, *Mačva (in Serbia)*, *Međumurje*, *Nevšatel*, *Olstin*, *Pokupje*, *Polabje*, *Pomorje*, *Pomorišje*, *Posavina/Posavje*, *Posočje*, *Potisje*, *Považje*, *Pozilje...*

Kako se vidi, Parčićeva podjela vrlo je složena pa tako među toponimima navodi carstva, kraljevstva, republike, provincije/pokrajine, područja, lokacije. Zanimljivo je koliko

je Parčić razgranao svoju geografsku podjelu i koliko je ona kompleksnija od današnje, ali očito je da su povijesne prilike jako utjecale na takvu podjelu pa i na samoga autora koji ove toponime skuplja samostalno ili preko suradnika iz različitih područja.

5. 2. 6. HIDRONIMI

Imena rijeka ili hidronimi zauzimaju važno mjesto među *Zemljopisnim imenima* u Parčićevu onomastičkome dodatku *Rječnika*, naime, autor popisuje čak devedeset osam što hrvatskih, što europskih, odnosno svjetskih rijeka. Tako su na popisu mnoge velike i važne hrvatske rijeke kao npr. *Drava, Dunaj/Dunavo, Kupa, Mura, Sava*, ali i one manje: *Cetina, Krbava, Orlava, Rječina, Tisa* itd. Uz imena rijeka autor vrlo rijetko donosi napomenu o tome u kojoj se državi rijeka nalazi pa tako nalazimo mnoge manje poznate rijeke: *Dreka, Drvenica, Gelča, Izaka, Kozla, Litava, Moriš, Moza, Oteč, Plisa, Plava, Slana, Stjenava, Zebnica...*

S popisa rijeka u Parčićevu *Rječniku hrvatsko-talijanskome* nikako nisu izostale i velike europske i svjetske rijeke kao što su: *Dnjepar, Don, Jordan, Marica, Neretva, Ohajo, Rajna, Visla* itd.

5. 2. 7. ORONIMI

Kada izdvojimo imena gora, odnosno oronime u Parčićevu toponomastikonu, uviđa se kako su oni zapravo malobrojni. Naime, Parčić navodi samo dvadeset i jedan oronim koji označuje kao planine (*monte*). Na tom popisu nalaze se redom: *Belč-Vrh, Crni prst, Golet, Kepa, Kras, Kravnica, Ljubalj, Mekolske gore, Milešovla, Osorčica, Peca, Rirureč, Rog, Rudogorje, Sedlo, Smreknik, Smrkovac, Snježka, Sokol, Sveta gora* i *Šišak*. Kako ni uz jedan ne navodi geografsku napomenu, oronime je vrlo teško geografski smjestiti.

Neobično je što se na popisu oronima ne nalazi ni jedna velika planina ili gora u Hrvatskoj kao niti neka od planina u okolnim zemljama, a koje su sukladno popisima toponimima iz drugih skupina i njihovoj brojnosti, zasigurno očekivane. Tako kod Parčića nećemo pronaći ni Velebit niti Dinaru, a ni Papuk, Psunj, Dilj goru ili Krndiju; kao ni velike

europske i svjetske gore poput Himalaje, Urala ili Alpi. Iz toga se može zaključiti kako Parčić nije posvetio dovoljno mjesta oronimima u svojem toponomastikonu, što je teško objašnjivo, budući da se Parčić bavio i kartografijom.

O tome čime se sve još Parčić bavio ne zna se puno, ali o Parčićevu bavljenju kartografijom Anđelko Badurina kaže kako je za vrijeme boravka na Krku, gdje je premješten 1864. u svojstvu odgojitelja mladeži i profesora, vjerojatno prema nekom manjem papiru, u mjerilu 1: 20 000. Visina karte je 242 cm, a širina 210 cm. Crtana je na više komada tankoga papira koji su potom nalijepljeni na tvrdi papir. Na vrhu i dnu je pribijena drvena letva i tako visi na zidu. Zemljopisni su pojmovi crtani crnom tintom, a obris plave osjenčan je pojasom plave boje širine 5 mm. Nacrtana je mreža svih putova i naselja s naznačenim imenima naselja i predjela. Osobito detaljno obrađeni su dijelovi oko Vrbnika, Dubašnice i „šotoventa“, gdje je ucrtan svaki put i svaka kuća. Preko cijele karte olovkom je iscrtan koordinatni sustav s kvadratima 26 x 26 mm. U gornjem desnom uglu naknadno je prilijepljen papir s natpisom:

„Ovu je kartu nacrtao 1865. god.

o. Dragutin A. Parčić

*26. svibnja 1832. u Vrbniku

+25. prosinca 1902. u Rimu

Mjerilo 1:20 000“

Karta je s vremenom poblijedjela i papir oštećen, ali je 1990. restaurirana i Kartografskom zavodu u Zagrebu (Badurina, 1993:159).

5. 3. ETNONIMI, ETNICI I KTETICI

Posebnu skupinu u Parčićevu toponomatikonu zauzimaju etnonimi, etnici i ktetici. Etnonimi označuju stanovnike neke države ili kontinenta, a na taj popis iz Parčićeva toponomastikona uvršteni su: *Arab/Arapin, Arnautin (Albanac), Bošnjak, Bugarin, Crnogorac, Čeh, Danez (Danac), Englez, Grk, Hercegovac, Jelin (Grk), Jermen (Armenac), Kitajac (Kinez), Latin, Leh (Poljak), Lopar, Madjar/Magjar, Mlečić (Talijan), Niemac, Poljak, Rus, Sas/Sasin, Srb/Srbin, Švec (Šveđanin) i Ugričić/Ugrin (Mađar)*. Ovom popisu možemo pridružiti i etnonime zapisane u ženskome rodu (*femminile*) koji čine malu skupinu: *Arapka/Arapkinja, Arnautska (Alбанка), Hercegovka i Srpkinja*.

Posebno je zanimljivo spomenuti kako je etnonim Srb/Srbin posebno detaljno obrađen te ga Parčić donosi čak u osam inačica: Srb, Srbalj, Srbijanac, Srbin, Sribljn, Srbenda (augmentativ), Sribadija (popolo serbo-srpski narod) i Srpkinja (ž. r.), dok se etnonim Hrvat ni ne spominje unatoč činjenici da u rječniku postoji toponim *Hrvatska*.

Riječ etnik dolazi od grč. *ethnikós* što znači – onaj koji pripada narodu, a označava ime stanovnika naseljenoga mjesta. Etnici koje Parčić navodi u svome rječniku su: *Bačvanin, Banaćanin, Banjolućanin, Bećanin, Dubrovčanin, Krajišnik (etnik Vojne Krajne), Lićanin, Pažanin, Podravac, Pomoravac, Posavac, Požežanin, Pražanin i Rimljanin*.

Ktetici (grč. *ktētikós* = posvojni) su posvojni pridjevi od imena naseljenog mjesta, države, kontinenta. Parčić uz neke etnike navodi i ktetike – oni nisu brojni, ali služe kao primjer tvorbe ktetika sa sufiksom -ski, -ški: *Bačvanski, Danski, Jelinski, Požeški, Pražki, Rimski i Srbski*. Pored svakog od navedenih ktetika navode se i nastavci za ženski i srednji rod, npr.:

Rimski, a, o, *agg. romano, di Roma*.

Srbski (-pski), a, o, *agg. Serbo, serviano*.

Parčić etnonime, etnike i ktetike ne odjeljuje niti ih smješta u različite skupine; uz njihovo mjesto na popisu stoji samo oznaka gramatičkoga roda: m. (*maschile*) ili f. (*femminile*).

ZAKLJUČAK

Prije 180 godina rođen je istaknuti hrvatski jezikoslovac Dragutin Antun Parčić, a umro je u Rimu prije 110 godina, točno na Božić 1902. godine. Uoči smrti bio je na hodočašću u Svetoj zemlji gdje se razbolio i nikada se nije oporavio. Iza njega ostao je bogat i raznovrstan rad, u prvome redu na jezikoslovne polju, ali i na drugima, npr. u fotografiji. Parčić je bio svestran radnik i svestran znanstvenik, a osobito se mora istaknuti njegov leksikografski rad kojega su plodovi hrvatsko-talijanski i talijansko-hrvatski rječnici, vrlo zanimljivi po iznimnoj i osebujnoj zakladi hrvatskoga jezika, a možemo reći i da Parčić po svojim rječnicima zauzima vrlo visoko mjesto u hrvatskoj leksikografiji, iako u nedavnoj prošlosti nije bio dovoljno poznat javnosti.

U ovom diplomskome radu prikazani su život i djela Dragutina Antuna Parčića, hrvatskoga franjevca trećoredca koji je vrlo rano, već s jedanaest godina stupio među trećoredce te na taj način vrlo rano postaje članom društva koje mu je odredilo i usmjerilo njegova glavna znanstvena zanimanja – zanimanje za glagoljicu i leksikografiju. Rano se počeo baviti tiskarstvom te je često pripremao i tiskao mnogobrojna vlastita i tuđa djela. Njegova najvažnija djela definitivno su njegova tri temeljna hrvatsko-talijanska rječnika, sa svakim novim izdanjem s uvećanom leksičkom građom u kojima naziv materinskog jezika progredira od ilirskoga, preko slovinskoga do hrvatskoga: *Rječnik ilirsko-talijanski polag najnovijih izvora*, Zadar 1858; *Rječnik slovinsko-talijanski*, Zadar 1874., popravljena i proširena verzija izdanja iz 1858. i na poslijetku *Rječnik hrvatsko-talijanski, treće prepravljeno i pomnoženo izdanje*, Zadar 1901.

Iako su u ovom radu pobrojani i pobliže opisani svi Parčićevi rječnici, posebna pažnja stavljena je na njegovo treće izdanje koje je tiskano 1901. godine, samo godinu dana prije Parčićeve smrti. Smatra ga se njegovim najboljim i najvećim djelom, kojim se iako je datirano na samom početku 20. stoljeća može služiti i danas. Ovaj *Rječnik* ima velik značaj i za Zagrebačku filološku školu i borbu protiv vukovaca zato što je iste te 1902. godine objavljen i Broz-Ivekovićev rječnik, što ga je na temelju građe svoga nećaka Broza sastavio njegov ujak, kanonik dr. Franjo Iveković.

Istraživački dio ovog diplomskog rada odnosi se na istraživanje toponomastičkoga dijela 3. izdanja *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* koji je sastavni dio onomastičkog dodatka Parčićevu rječniku, karakterističnome za sva izdanja autorovih rječnika. Toponimi, odnosno *Zemljopisna imena*, kako autor naziva posljednje poglavlje svoga rječnika, predstavljaju bogat i važan izvor toponima koje je Parčić sakupljao godinama sam i uz pomoć svojih suradnika. Toponomastikon *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* Dragutina Parčića broji više od 1 800 toponima podijeljenih u ovih deset skupina: imena gradova (*città*), rijeka (*fiume*), carstva (*impero*), otoka (*isola*), lokacija (*località*), planina (*monte*), zemalja (*paese*), pokrajina (*provincia*), kraljevstva (*regno*) i republika (*repubblica*). Sve skupine su pobrojane i proučene te se Parčić kroz njih pokazao kao doista veliki poznavatelj hrvatskih, europskih pa i svjetskih toponima. Najbrojniju skupinu čine lokacije, odnosno naselja i sela koja zajedno s popisom gradova tvore više od 2/3 ukupnoga opsega toponomastikona (gotovo 1 300 leksema).

Nakon naselja i gradova, koji čine doista impresivan popis i pokazuju Parčićevo veliko geografsko znanje, bogat je i popis rijeka, zatim otoka i pokrajina. Nešto manje skupine čine carstva, kraljevstva, republike, a posebno iznenađuje doista kratak popis oronima, među kojima ne pronalazimo niti jednu veliku planinu ili goru u Hrvatskoj kao ni neku od planina iz okolnih zemalja, a koje su sukladno popisima toponimima iz drugih skupina i njihovoj brojnosti, zasigurno očekivane. Popisu toponima dodani su i etnonimi, etnici i ktetici koji nisu posebno odvojeni već im je samo naznačen gramatički rod.

Parčićev toponomastikon vrlo je bogat i važan popis toponima iz vremena u kojemu je nastao i pokazuje autorovo zavidno poznavanje geografije, a također je svjedok vremena i povijesnih događaja kao i promjena iz prošlosti. Parčićev *Rječnik hrvatsko-talijanski* iz 1901. označen je kao autorovo najbolje i najvrjednije djelo, a i njegov toponomastikon kao njegov sastavni dio, zasigurno mu u tome pomaže.

LITERATURA

- Anić, Vladimir, 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber; Zagreb;
- Badurina, Anđelko, 1993. *Nepoznati Parčić*, Zadarska smotra 3, Zadar;
- Bratulić, Josip, 1995. *Ocjena Rječnika hrvatsko-talijanskoga*, ArTresor, Zagreb;
- Derossi, Julije, 1993. *Antun Dragutin Parčić (1832-1902)*, Zadarska smotra 3. Zadar;
- Gostl, Igor, 1998. *Dragutin Antun Parčić*, Matica hrvatska, Zagreb;
- Katičić, Radoslav, 1995. *Ocjena Rječnika hrvatsko-talijanskoga*, ArTresor, Zagreb;
- Parčić, Dragutin, 1901. *Rječnik hrvatsko-talijanski*, Tisak i naklada Novoga lista, Zadar; pretisak izašao u nakladi ArTresor, Zagreb, 1995.;
- Vince, Zlatko, 1995. *Leksikograf Dragutin Parčić u svojem vremenu*, u Dodatak pretisku Rječniku hrvatsko-talijanskom, ArTresor, Zagreb;
- Vince, Zlatko, 1972. *Leksikografski pokušaji u dalmatinskoj Hrvatskoj 19. stoljeća*, Forum 1-2, Zagreb.